

tancia de que no falte ningún elemento de los que consideren fundamentales, y se les dice que tendrán que poner en práctica conocimientos de los que aprenden en todas las materias, pero que sólo podrán tomar 10 decisiones.

B. A continuació, se les da una caixa, en la que previamente el professor ha colocat papeles:

5 papeles rojos, que representan las decisiones que pueden tomar en relación a elementos técnicos y prácticos de la ciudad (construcción, economía, productividad, etc...)

4 verdes, que representan las decisiones de tipo *biológico* (sanidad, zonas verdes, animales, etc...).

Sólo 1 azul, que representa las decisiones de tipo social (leyes, relaciones éticas y cívicas, sistemas de gobierno, historia de la ciudad y personajes históricos, monumentos, eventos culturales, etc...).

C. Se les explica que por cada papel pueden tomar una decisión para la construcción de su nueva ciudad, y que, dependiendo del color del papel, la decisión será en relación con cuestiones técnicas/productivas, biológicas o sociales.

D. Transcurrido un tiempo, se les pide que expongan su modelo de ciudad, poniendo de manifiesto las cosas que sobran y las que faltan, y se les da la oportunidad de cambiar el color de alguno de sus papeles, para tomar decisiones de otro tipo.

E. Para terminar la actividad, cada alumno individualmente escribe una reflexión en la que exponga cuáles saberes son más útiles e importantes en la construcción de una ciudad.

Esta sencilla actividad, puede hacer pensar a los alumnos sobre el valor que dan a cada saber, la utilidad práctica real que tienen los diferentes saberes, aunque muchas veces no se aprecien, y las posibilidades que ofrecen para la construcción de la sociedad los saberes sociales y humanísticos.

Bibliografia

- Nussbaum, M. (2010). *Sin fines de lucro*. Buenos Aires: Katz.
- Nussbaum, M. (2005). *El cultivo de la humanidad*. Madrid: Paidós Ibérica.
- Ordine, N. (2013). *La utilidad de lo inútil*. Barcelona: Acantilado.

17. La ciutat i el seu entorn: aprendre de les imatges medievals per construir una societat més justa

Imma Sánchez-Boira

El treball que presentem s'emmarca en el projecte Re-CreArt: una obra, una idea i una experiència.¹ Té com a punt de partida la capacitat de mirar l'obra d'art amb tota la seva amplitud i el fet de creure que l'art pot esdevenir un generador de coneixement i d'aprenentatge de la història. L'objectiu és incorporar l'art al currículum de l'Aprenentatge de les Ciències Socials com un element diferenciador, en què l'obra d'art es converteix al mateix temps en una estratègia d'aprenentatge i en una experiència (Dewey, 2008). El projecte neix també de la necessitat de donar a conèixer la pintura medieval a la societat i fer-la comprensible (Giurescu & Pongracz, 2010). És important aproximar les produccions artístiques d'aquest període històric als alumnes de tots els nivells i atorgar a aquestes produccions un significat perquè siguin interpretades, crear uns espais de trobada entre l'obra d'art, el seu context i els problemes del món contemporani. Els murals de l'Almoina de Lleida (MLDC) –amb relació a la pobresa–, els frescos del *Buon Governo del Palazzo Pubblico* –la sostenibilitat– i els de la Sala del *Pellegrinaio* de l'Hospital de *Santa Maria della Scala* de Siena –les desigualtats– permeten encetar noves perspectives d'aprenentatge.

Consideracions prèvies

La datació d'aquests tres conjunts murals crea una seqüència cronològica que s'estén des del segle XIV fins al segle XV (l'Almoina de Lleida, segles XIV-XV; la Sala del *Pellegrinaio* de l'Hospital de *Santa Maria della Scala* de Siena, segle XV; frescos del *Buon Governo del Palazzo Pubblico* de Siena, segle XIV). El guió narratiu prové del discurs figuratiu de cada una de les imatges i dels seus contextos.

La primera pregunta que cal formular és per què hem triat aquestes pintures mu-

¹ És un projecte experimental per treballar des de la Història de l'Art l'aprenentatge de les Ciències Socials i la Didàctica de la Història. Al llarg dels cursos (2012-2016), amb els alumnes de primer curs del grau d'Educació Infantil de la Universitat de Lleida, en el marc de l'assignatura Aprenentatge de les Ciències Socials, es va treballar en la realització d'un projecte de comprensió a partir d'unes de les tres pintures murals que proposem en aquest treball: els murals de l'Almoina de Lleida i frescos del *Buon Governo del Palazzo Pubblico*, de Siena. El repte era: podem ensenyar ciències socials a través de la pintura medieval a l'educació infantil i a la primària?

rals. Ho hem fet perquè s'integren i formen part d'un espai arquitectònic, d'uns edificis emblemàtics de la ciutat, amb unes narratives que expressen a través del llenguatge plàstic problemes concrets relacionats amb la vida quotidiana de la gent (Jelin, 2002). Són testimonis d'un temps i d'un espai, són documents iconogràfics amb una identitat pròpia. El lloc –el marc arquitectònic– els pertany de la mateixa manera que els murals pertanyen al lloc. No podem separar cada un dels murals del seu entorn urbà, del seu espai arquitectònic i de la seva gent. Amb aquesta perspectiva urbana, pretenem encetar un aprenentatge de la història a través de l'obra d'art. El guió espacial i temporal del discurs històric es desprèn del discurs figuratiu de cada una de les imatges i també dels seus contextos (Sala dels Nou o de la Pace del *Palazzo Pubblico*,² l'antic Hospital de *Santa Maria della Scala*³ i el menjador de l'Almoïna, MLDC⁴).

D'altra banda, és evident que la funció decorativa de l'art assoleix amb la pintura mural la seva màxima expressió. Les imatges participen d'un espai arquitectònic amb la finalitat de ser exposades, visualitzades i contemplades; actuen com a elements ornamentals i decoratius dels murs, però també són portadores de continguts, expressen emocions i transmeten un missatge o un discurs propagandístic. Aquestes qualitats intrínseques de la pintura mural i la seva estètica poden actuar com a mediadores entre dos moments històrics, l'edat mitjana i el món actual, per tal de permetre'ns reflexionar sobre els problemes del món contemporani, fent una mirada retrospectiva al passat.

Per parlar de la pobresa, les desigualtats i la sostenibilitat

Des de la proximitat de la vida quotidiana, des de l'espai urbà i el seu entorn, a través d'un discurs compartit entre el passat i la realitat present, els alumnes tenen una primera trobada amb l'edat mitjana, no per mostrar-los les guerres, la societat feudal, el domini de l'església o dels cavallers (realitats sovint molt allunyades del present), sinó per fer-los participants que els problemes dels segles XIV i XV *són també els del món actual. Des d'aquesta perspectiva estem construint una història més propera, en la que els murals permeten establir un joc de relacions temporals i espacials, passat - present (RPP), que ens apropen a unes realitats socials i a uns problemes compartits dins d'un context urbà.*

A través dels tres conjunts murals seleccionats, podem plantejar-nos quins fets i quines realitats quotidianes s'hi representen. En els tres exemples, les imatges presentades en la composició pictòrica i els escenaris que s'organitzen i es creen al seu entorn, d'una manera semblant als textos en el llenguatge escrit, creen un discurs –visual– que permet construir un relat urbà. Situats aquests murals dins d'un edifici i una ciutat, són un patrimoni que es transforma en un instrument d'aprenentatge multi-

2 Vegeu: <http://www.comune.siena.it/La-Citta/Cultura/Strutture-Museali/Museo-Civico>

3 <http://www.santamariadellascala.com/> i http://www.wga.hu/html_m/d/domenico/bartolo/pellegrini/

4 Vegeu: <http://museudelleida.cat/>

disciplinari que reforça l'ensenyament de la història (Kelman, 1995). El coneixement de l'arquitectura del lloc obre també nous interrogants sobre la funció dels frescos o sobre les tècniques i els materials emprats. Alhora permet reflexionar sobre com era l'accés a l'espai de l'hospital i del menjador dels pobres de l'Almoïna per a la gent de la ciutat, els més necessitats, els pelegrins i alguns viatgers. Una experiència ben diferent a la que avui poden tenir els visitants i turistes en entrar en aquests espais (Giurescu & Pongracz, 2010, p. 14).

Els frescos medievals són el punt de partida per iniciar una reflexió sobre la necessitat d'obrir noves vies d'aproximació al coneixement de la història. Però també ens permeten replantejar l'enfocament de l'aprenentatge de la història de l'Art. Les tres obres han d'orientar un aprenentatge interdisciplinari de les ciències socials i la història a través de la història de l'art, que condueixi l'alumne cap a un procés d'immersió des de les mateixes obres d'art, fetes en un context històric, social i urbà determinat, en el nostre cas medieval. Aquest context històric i artístic permet explicar l'obra, i a partir de l'obra i de les seves narratives es generen unes empaties que posen en escena altres contextos amb la finalitat de desenvolupar en l'alumne actituds crítiques i reflexives que el duguin a tenir consciència dels problemes del món actual i a reflexionar sobre la societat: la pobresa, les desigualtats, les indiferències, les col·lectivitats, les individualitats, els ignorats, els malalts, els oprimits, i tantes altres realitats presents en el nostre món, que Lorenzetti ja ens descobreix en els murals de Siena, al segle XIV.

A través dels frescos, dels seus escenaris visuals i dels seus espais arquitectònics (l'hospital de Santa Maria de Siena i l'Almoïna de la Seu Vella de Lleida de Lleida) es mostra com una societat –en aquests casos unes ciutats– té la necessitat de donar una resposta als seus problemes. També veiem que hi havia unes realitats i uns problemes socials que aquestes dues ciutats compartien: la pobresa, la malaltia, la solitud, la marginació, els nens abandonats i orfes, la prostitució, la fam, la necessitat de vestits, de treball, d'acolliment, de formació, etc. Cada una d'aquestes representacions pictòriques té unes característiques pròpies, però ambdues tenen semblances, funcions similars, interaccions i espais culturals compartits. Les imatges i les seves narratives poden connectar realitats culturals, artístiques i socials, i així construir ponts entre espais geogràfics allunyats (per exemple Lleida i Siena).

Les pintures murals de l'Almoïna que representen un espai on menjar, decoraven els murs del menjador dels pobres, situat al costat del claustre de la Seu Vella.⁵ Amb aquestes pintures ens apropem a la pobresa, una realitat social present en moltes ciutats medievals, com posen de manifest també els murals de l'Hospital de Santa Maria de Siena, una ciutat allunyada d'aquest entorn geogràfic. A través d'aquests frescos podem *reconstruir* la microhistòria d'un espai urbà, on les imatges ens descriuen la pobresa i les desigualtats socials a través de la realitat de la vida quotidiana. No proposem que els alumnes realitzin un treball d'història comparada entre les dues ciutats, més aviat perseguim que estableixin relacions, que identifiquin interferències, que

5 <http://viurealedatmitjana.blogspot.com.es/2015/02/una-taula-parada-la-fi-de-ledat-mitjana.html>

puguin compartir unes mateixes realitats, etc., per analitzar i interpretar el context social i la vida quotidiana d'aquestes dues ciutats a través d'una història connectada (Etemad, 2016, p. 26)

Repensar els continguts i l'aprenentatge de la història

Podem imaginar la història occidental sense la imatge de la ciutat? A la ciutat concorren els espais de vida quotidiana que protagonitzen bona part de les accions humanes i dels seus anhels. La representació de la ciutat medieval de Lorenzetti ens presenta la seva visió idealitzada i humanitzada de la ciutat. Des d'aquesta perspectiva es treballarà amb els alumnes la ciutat; ens apropiarem a la seva gent, als paisatges urbans i a les relacions que es creen en el seu entorn. L'esforç narratiu de l'artista en recrear els espais urbans ens mostra una nova cara de l'art medieval que retrata la quotidianitat i la societat, l'home i tota la realitat de la seva existència material. Una nova concepció de la pintura que aprofita l'estètica per donar visibilitat a les accions humanes, al comportament humà i la seva interacció amb l'entorn per transmetre uns valors socials.

Les imatges són alhora també una metàfora visual de les conseqüències que una bona administració pública té a la ciutat i al camp. De nou, l'espai físic i arquitectònic, en aquest cas el *Palazzo Pubblico* de la ciutat de Siena, l'espai del govern de la ciutat, dóna suport al discurs figuratiu que el pintor ha representat. En els murals de Lorenzetti trobem la ciutat i el seu entorn. Un espai físic i figuratiu (també patrimonial) que ha de permetre reflexionar sobre totes les realitats quotidianes (les que veiem també en els murals de l'Almoina i a l'hospital de Siena), per transformar-se en una eina didàctica i d'aprenentatge de les ciències socials.

Amb les imatges i les narracions historiades creem un espai de relació entre l'obra d'art, el seu context i el món actual que té com a eix la ciutat. Conèixer l'edat mitjana a través de les imatges és una oportunitat per donar visibilitat a realitats compartides entre el món medieval i el contemporani que permeten construir una *història connectada*. Oferim a l'alumne la visió d'una realitat –la justícia i les desigualtats del món– que es pot construir a partir d'històries locals i realitats quotidianes (una *història híbrida*), des de l'edat mitjana fins ara. Les pintures amaguen models de participació dels individus en la societat, que permeten valorar i reflexionar des del present sobre les actituds de responsabilitat i compromís social en diferents contextos històrics. Els murals es transformen també en espais de visualització, interrogació i aproximació al relat històric, en uns entorns d'aprenentatge de la història, amb la finalitat de fer més comprensible l'edat mitjana.

Els murals de Lorenzetti s'anticipen en oferir una resposta als problemes de la globalització i la mundialització del segle XXI? Potser representen un món més sostenible, equilibrat, harmònic i just, enfront la pobresa expressada en els murals de Lleida i les injustícies que veiem també a l'hospital de Siena. L'obra de Lorenzetti

permet construir els lligams entre el passat, la realitat present i la construcció del futur per ajudar els alumnes a prendre consciència dels problemes de la societat i del món on viuen i la seva complexitat. A través de l'obra d'art i dels seus contextos han de ser capaços d'identificar els problemes del món, de reconèixer-ne l'existència i d'establir relacions amb d'altres contextos històrics –en aquest cas concret, l'edat mitjana– per valorar el seu impacte, la seva resolució i les actituds –i compromisos– que es generen al si d'una societat per tal de donar-hi resposta.

Els frescos medievals que avui encara conservem dels murs de l'Almoina de Lleida (MLDC), els de l'Hospital de Santa Maria de Siena i els de la Sala del Nou del Palazzo Pubblico de Siena són part d'un llegat artístic i cultural que permet construir i reconstruir la memòria històrica d'un temps –la baixa edat mitjana– i d'un espai –la vida quotidiana en unes ciutats mediterrànies–. Des de la didàctica de les Ciències Socials, la Història, la Geografia i la història de l'Art s'hauria de poder treballar en uns projectes integrats que permetessin viatjar en el temps i en l'espai per connectar patrimoni, ciutats i persones. Des de les obres d'art, les àrees de coneixement i els continguts curriculars es traslladen a contextos formals i no formals d'ensenyament-aprenentatge. Des de les noves tecnologies es creen nous espais de relació i de diàleg amb les pintures murals i els seus contextos, un mitjà que ha de facilitar poder interpretar, transformar i participar en el món (Gutiérrez & Pagès, 2013, p. 271).

D'altra banda, apropar-nos al coneixement de la història a través de les pintures murals és un exercici –una proposta d'investigació històrica– que permet als alumnes explotar l'anàlisi de les imatges per anar més enllà de les formes més tradicionals d'anàlisi de l'obra d'art que se centren bàsicament en les qüestions d'estil, la periodització i l'autoria. D'aquesta manera poden llegir la composició i les narratives que l'artista ha creat, aprofundir en els contextos en què restaven immersos les obres i els seus autors, per posar en valor les sinergies que també es poden establir amb el context actual a partir d'un discurs social compartit des de la realitat de pobresa i les desigualtats per construir una societat humanitzada, sostenible i justa, com proposava Lorenzetti en la seva ciutat ideal o idealitzada.

L'aprenentatge, a partir d'un procés reflexiu com el que proposem, té més possibilitats de crear espais innovadors de formació i coneixement (Gutiérrez & Pagès, 2013, p. 264), per poder articular la teoria (des de les imatges i els seus continguts) i la pràctica en la recerca d'alternatives a solucions de problemes reals, que són presents en el nostre món i que també són presents en el context escolar i en els entorns familiars. Des dels murals i les seves imatges, els alumnes poden transportar i reformular els seus missatges a situacions de la vida real, fet que col·labora en la formació d'un pensament social (Pagès & Santisteban, 2011), en la presa de decisions del futur (Lebow, 2006, p. 516) i en la construcció d'un nou coneixement.

Conclusions

L'ús de la obra d'art, essencialment la pintura, per a la narració històrica ha permès reflexionar sobre la necessitat de construir una metodologia que posi en relació el món actual i les seves realitats visualitzades en el passat. Volem insistir en com l'obra d'art pot ajudar a construir el relat històric i crear nexes entre diferents contextos històrics, socials i temporals. Es mostra com una eina eficaç, una alternativa al discurs lineal del llibre de text i, fins i tot, esdevé una estratègia per reconstruir els continguts curriculars. L'itinerari visual pot esdevenir una estratègia per construir l'itinerari històric. Això ens permet reflexionar sobre la necessitat de canviar la percepció sobre els estereotips de l'art i les imatges medievals.

La pintura permet veure allò que pot semblar accessori en la construcció del relat històric que trobem en els textos escolars: com la història dels pobres, marginats, malalts, ignorants, dones, nens i pelegrins, les seves situacions personals, les seves emocions, els seus sentiments, les seves accions i les seves actituds (com les noies que ballen en la ciutat de Lorenzetti o els pobres famèlics i els malalts de l'escena del menjador i de l'hospital). Ens trasllada als seus contextos històrics i socials a través de l'acció creativa, de la intuïció de l'artista i de la seva reflexió de l'entorn (evident en el cas de Lorenzetti). La pintura i les seves imatges donen plasticitat a la història, li donen forma i també continguts i significats. En el projecte *La ciutat i el seu entorn: aprendre de les imatges medievals per construir una societat més justa*, usant els murals seleccionats, es treballen uns continguts de les ciències socials, la història, l'art, la geografia i l'educació de la ciutadania, que posen l'èmfasi en els problemes socials perquè els alumnes, després de la reflexió de les realitats quotidianes visualitzades, intervinguin socialment i de forma creativa en la resolució dels problemes del món.

Apropar-nos al coneixement de la història a través de la història de l'art, per tal d'afavorir la construcció d'una història reflexiva, pot semblar una estratègia provocadora. Amb l'obra d'art –les pintures murals contextualitzades i descontextualitzades– situem l'alumne davant d'una metodologia activa (aprenentatge basat en problemes, PBL) que l'ha de permetre conduir i guiar el seu propi aprenentatge. Aquest projecte evidencia la necessitat d'afavorir un aprenentatge interdisciplinari de la història que ha de portar a enriquir la construcció del discurs històric i dels continguts curriculars normatius.

Ens hem de qüestionar per què no implicar artistes com A. Lorenzetti en l'escenari educatiu i els seus programes (Eisner, 1972), en la intersecció entre l'aprenentatge de la història, la construcció de coneixement i la comprensió del patrimoni per la construcció d'una ciutadania. Des de les imatges podem recórrer al marc conceptual de les ciències socials, que té com a propòsit la formació de ciutadans responsables, crítics i protagonistes del seu propi destí, per a comprendre els problemes del món i iniciar la recerca de les solucions a través de l'acció i de la construccions de valors. Els murals i els seus contextos han d'ajudar l'alumne a construir coneixements històrics i a desenvolupar metodologies d'aprenentatge que després s'utilitzin com a instruments per a poder pensar la realitat.

Bibliografia

- Baschet, J. y Schmitt, J. C. (Eds.) (1996). *L'image. Functions et usages dans l'Occident médiéval*. Paris: Le Léopard d'Or.
- Bertran, P. (1979). El menjador de l'Almoina de la catedral de Lleida. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al segle 1338. *Ilerda*, 40, 89-124.
- Brice Heath, Sh. y Wollach, R. (2008). Vision for learning: History, theory and affirmation. En J. Flood & Sh. Brice Heath, D. Lapp (Eds.), *Handbook of Research on Teaching Literacy Through the Communicative and Visual Arts* (pp. 3-11). New York: Lawrence Erlbaum.
- Carreras, C. (2015). John Dewey i l'educació democràtica. *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, 25, 21-42
- Dewey, J. (2008). *El arte como experiencia*. Barcelona: Paidós.
- Duprat, A. (2007). *Images et Histoire. Outils et méthodes d'analyse des documents iconographiques*. París: Éditions Belin.
- Etemad, B. (2016). La révolution industrielle à l'épreuve de l'histoire connectée. *Didactica Historica*, 2, 23-27.
- Gardner, H. (2011). *Educación artística y desarrollo humano*. Barcelona: Paidós
- Giurescu, E. & Pongracz, P.C. (Eds.). (2010). *Perspectives on Medieval Art. Learning through Looking*. New York: Museum of Biblical Art.
- Gutierrez, M. C. & Pagès, J. (2013). La formación del profesorado en didáctica de las ciencias sociales: aportaciones interdisciplinares. A J. Pagès & A. Santistebán, A. (Eds), *Una mirada al pasado y un proyecto de futuro* (pp. 261-284). Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Jordanova, L. (2012). *The Look of the Past. Visual and Material Evidence in Historical Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kelman, I. (1995). Responsive evaluation in museum education. A E. Hooper-Greenhill (Ed.), *Museum, Media, Message* (pp. 204-212). Londres: Routledge.